

Engelli Kadınlar ve Feminist Gündem

Yazar(lar): Nasa Begum

Kaynak: *Feminist Review*, No. 40 (Bahar, 1992), s. 70-84

Yayınlayan: Palgrave Macmillan Journals

Sabit URL: <http://www.jstor.org/stable/1395278>

Erişim: 14/06/2014 22:07

JSTOR arşivini kullanmanız <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp> adresinde bulunan Kullanım Koşullarını kabul ettiğiniz anlamına gelmektedir.

JSTOR, bilim insanlarına, araştırmacılara ve öğrencilere güvenilir bir dijital arşivde geniş bir içeriği keşfetme, kullanma ve bunun üzerine inşa etme konusunda yardımcı olan, kâr amacı gütmeyen bir servistir. Verimliliği arttırmak ve yeni bilim biçimlerini kolaylaştırmak için bilgi teknolojisini kullanıyoruz. JSTOR hakkında ayrıntılı bilgi için lütfen support@jstor.org adresiyle irtibata geçiniz.

<http://www.jstor.org>

Palgrave Macmillan Journals, *Feminist Review*'a erişimi dijitalleştirmek, muhafaza etmek ve genişletmek için JSTOR ile işbirliği yapmaktadır.

Bu içerik 185.44.77.34'ten 14 Haziran 2014 Cumartesi günü saat 22:07:50'de indirilmiştir.
Her türlü kullanımı JSTOR Koşullarına tabidir.

Engelli Kadınlar ve Feminist Gündem

Nasa Begum

Giriş

Geleneksel olarak, engellileri hiçbir toplumsal cinsiyet farkı olmayan tek bir homojen grup olarak görme eğilimi olagelmıştır. Engelli bir kadın olma ve fiziksel bir engeli olma gerçeği hem engellilik hem de feminist hareketleri tarafından büyük ölçüde görmezden gelinmiştir. Ancak çifte cinsiyetçilik ve engellilere yönelik ayrımcılık baskısının engelli kadınları son derece marjinalleştirilmiş bir pozisyona koyduğuna şüphe yoktur. Asyalı bir engelli kadın olarak, engelli kadınların pozisyonu hakkında bir tartışma açmak istiyorum ve ihtiyaçlarımızın, dileklerimiz ve tutkularımızın bütün feminist tartışmalara dâhil edilmesini sağlamak için ortak bir çaba harcanmasını talep ediyorum. Engelli kadınların deneyimlerinin gündelik yaşamlarımızın kontrol edilmesine hizmet eden toplumsal, ekonomik ve politik yapıların ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi gerektiğini iddia edeceğim. Engelli kadınlara tek tip bir grup olarak muamele edilemeyeceğini kabul ediyorum: engellilik türü, ırk, cinsiyet ve sınıf gibi etmenler bireysel deneyimlerimizi etkileyecektir ve bunlar başka engelli kadınların deneyimlerinden farklı olabilir. Ancak bağları yaratan ve pozitif güçleri arttıran bir politik analiz geliştirmek için ortak deneyimlerimizden yararlanmak zaruridir.

Engellilik ve toplumsal cinsiyeti birlikte ele alarak engelli kadınların kaygılarının hem engelli hakları hem de feminist hareketlerin merkezinde yer aldığını göstermek niyetindeyim. Engellilik kavramının kısa bir analizinden sonra, engelli kadınların deneyimlerinin bir analizini sağlamak için bazı feminist araçlar kullanılacaktır. Kadınların yaşamlarını anlamada kritik önemi olan üç etmene özellikle vurgu yapılacaktır: toplumsal cinsiyet rolleri, öz imge ve cinsiyet.

Siyah engelli bir kadın olmanın üçlü baskısı gözden kaçırılmamıştır. Aramızdan ırkçılık, cinsiyetçilik ve engellilere yönelik ayrımcılık baskısını deneyimleyenler için derin anlamlar mevcuttur. Ancak siyah engellilerin deneyimlerine veya bizi etkileyen çeşitli ve karmaşık meselelere ilişkin çok az analiz yapılmıştır. Kültürel yanlış anlamalara ve ırkçı stereotiplere dâhil etme tehlikesinden kaçınmak için, acil olarak siyah engellilerin deneyimlerinin derinlemesine incelenmesine ihtiyacımız var. Bundan sonra siyah engelli kadınlar olarak pozisyonumuza ilişkin bir analiz geliştirebiliriz ve özel ihtiyaçlarımızı belirginleştirebiliriz. Ne yazık ki, bu makale çerçevesinde bu analizi sağlamamız mümkün değildir ve bu nedenle engelli kadınları etkileyen bütün meselelerin siyah engelli kadınlar için de geçerli olduğunu ortaya koyacağım. Ancak yaşamlarımızı şekillendirmek için ırk boyutu etkileşime girdiği için, bu meseleleri yaşadığımız ve yorumladığımız biçimin farklılaşması mümkündür.

Engellilik: ne anlama gelir?

Öncelikli olarak engellilik ve engel sözcükleriyle tam olarak neyin kastedildiğini netleştirmek gereklidir. Kullanılan terimler ve engelli hakları hareketi dâhilinde bunların ima ettiği politikalar devam eden tartışmaya tabidir. Bu makalenin başından sonuna kadar Topluma Karşı Fiziksel Özürlüler Birliğinin (UPIAS) engellilik tanımı benimsenecektir.

Engellilik: fiziksel özürlü olan insanları hiç dikkate almayan veya çok az dikkate alan çağdaş bir toplumsal kuruluşun neden olduğu ve böylece bu insanları toplumsal faaliyetlerin ana akımına katılımdan dışlayan faaliyetin dezavantajı veya kısıtlanması. Dolayısıyla fiziksel engellilik toplumsal baskının özel bir biçimidir. (UPIAS, 1981: 14)

Engel sözcüğü bir engellilik durumuna sahip olmanın toplumsal sonuçlarını tanımlamak için kullanılmaktadır; biyolojik durum değil, engelliler olarak yaşamlarımızı kısıtlayan toplumsal bariyerlerdir.

Engellilik kavramını anlamak için temel olarak iki teorik çerçeve mevcuttur. Birincisi engelliliğin, normalliğin kabul edilen veya beklenen nosyonlarından sapma olarak yorumlandığı, farklılığın, bireyin “uzlaşmaya” çalışmak zorunda olduğu kişisel bir trajedi olarak görüldüğü bireysel perspektif olarak tanımlanabilir. Pasiflik ve çocuk gibi bağımlı olma durumu stereotipleri “engellilere” mensup kişiler için yaratılmıştır ve aynı zamanda bizi güçsüz kılan roller öngörülmektedir. Utanç ve engelli olmayan dünyayla uyumsuzluktan kaçınmak için, normallik amacının kabul edilmesine vurgu yapılmaktadır.

Mümkün olduğu kadar engelsiz bir bedene sahip olma konusuna haddinden fazla vurgu yapılıyor. Bu tıpkı ayakta durmanın her koşulda oturmaktan daha iyi olduğunun düşünülmesi gibi, ayakta durduğunuz yer dört yanı kapalı daracık bir kafesin içi olsa bile... İçinde hareket edemediğiniz, actan, girip çıkmanın saatler sürdüğü ve çirkin görünümlü bir kafeste... (Sutherland, 1981: 73)

Engelliliğe yönelik bireysel perspektif engellilerin hayatlarını etkileyen toplumsal, ekonomik ve politik perspektifleri incelemek için hiçbir girişimde bulunmaz. Bu nedenle, engelliler tarafından engelliliği bir toplumsal baskı formu olarak yeniden tanımlayan alternatif bir yeniden tanımlama geliştirilmiştir: engellilik, hâkim ideolojik, toplumsal ve siyasal etkenler üzerinden açıklanan bir toplumsal baskı formudur ve bunların bir sonucu olarak, engelliler toplumsal olarak dışlanmakta ve engellilere karşı ayrımcılık inşa edilmektedir.

Engelliler, kolektif bir güç olarak engelli hakları hareketi üzerinden (a) engelliliğin biyolojik bir durumun doğal bir sonucu olduğuna dair profesyonel ve kamusal algılarına itiraz etmek ve (b) kendi kaderini tayin ve toplumsal, ekonomik ve siyasal alana tam ve eşit katılım hakkını talep etmek için bir toplumsal baskı olarak engellilik deneyim ve anlayışlarını kullanmışlardır.

Ancak toplumsal cinsiyet ayrımları acil bir sorun olarak ele alınmadıkça, engelli kadınların karşı karşıya kaldığı baskı artacak ve güçsüz pozisyonumuz daha da şiddetlenecektir.

Engelli kadınların pozisyonuna genel bir bakış

Her ne kadar engelliliğin engelli bir insanın etiketlendiği hâkim bir özellik olması mümkün olsa da, toplumsal cinsiyet etkilerinin o insanın engellilik durumunun nasıl algılandığının ve bu duruma ne şekilde tepki verildiğinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Engelli kadınlar tarafından sıklıkla dile getirilen bir şikâyet rehabilitasyon programlarının 'rekabetçi tutumların beslenmesine' ve erkek cinsiyeti hakkındaki kaygıların ele alınmasına vurgu yapılması, erkekleri hâkim erillik nosyonlarını arzu etmeye yönlendirdiği engelli kadınların ihtiyaçlarının görmezden gelindiği veya ikinci plana atıldığı yönündedir (Morris, 1989; Matthews, 1983; Becker, 1978 ve Duffy, 1981). Fine ve Asch'e göre:

Toplumumuzda erkek olmak, güçlü, iddialı ve bağımsız olmak; kadın olmaksızın güçsüz, edilgen ve bağımlı olmak anlamına gelmektedir; ikincisi engellilerin toplumsal stereotiplere uygundur. Her iki kategori için, kadının payına edilgenlik ve güçsüzlük düşmektedir. (1985: 11)

Hem engellilik hem de toplumsal cinsiyet, her birinin etkisi bireyin daha alt seviyede algılanan alternatif bir toplumsal grup için tanımlanabilir olup olmamasına göre hafifletilebilen veya artabilen toplumsal anlamda inşa edilen sınıflandırmalar olarak anlaşılır. Engelli erkekler ya olumsuz engellilik rolü ile tanımlanabilir ya da stratejik olarak güçlü ve avantajlı erkek rolüyle tanımlamayı seçebilir. Engelli kadınlara verilen her iki rol bizi ikinci sınıf, edilgen ve zayıf olarak etiketler. Fine ve Asch şöyle yazıyor:

Engelli kadınlar, toplum tarafından reddedilmeyi daha fazla içselleştirme eğilimindedirler ancak engelli erkeklerle karşılaştırdıklarında kendilerini 'engelli' olarak tanımlamaya daha yatkındırlar. Engelli erkeğin öz algısı görece olarak daha olumludur ve engelli erkek kendisini 'engelli' olarak değil, 'erkek' olarak tanımlama eğilimindedirler. Görünüşe göre engelli kadının toplumun reddini içe yansıtma ve kendisini engelli olarak tanımlama eğilimi daha fazladır. (1985:9)

Engelli kadınlar sürekli olarak dışlanmışlardır, güçsüz pozisyonumuz engelli hakları ya da kadın hareketi tarafından ciddiyle ele alınmamıştır. Bu eşzamanlı ihmal affedilemez; toplumsal cinsiyet ve engelliliğe dayanarak dışlama özel biyolojik kriterlere göre üyelik verilen herkesin taleplerini ifade etme iddiasında olan gruplar tarafından savunulamaz.

Her ne kadar kadın özgürlüğü mücadelesinde bütün kadınların temsil edildiği varsayılsa da, engelli kadınlar hareketin kendilerini göz ardı ettiği gerçeğine dikkat çekmişlerdir:

Engelli kadınlara ilişkin popüler bakış açısı, nefretle iç içe geçmiş bir bakış açısıdır. Engelli kadınların çocuk gibi, çaresiz ve sömürülmüş kişiler olarak algılayan engelli olmayan feministler daha güçlü, yetkin ve çekici kadın ikonlarını geliştirme çabasıyla onları kız kardeşlikten koparmışlardır (Fine ve Asch, 1988: 4)

Engelli kadınlar olarak kadınlık deneyimlerimizin bizi nasıl marjinal ve belirsiz bir durumda bıraktığı hakkında konuştuk. Bir kadın şöyle iddia ediyor: 'hareketin, engelli kadınlarla ilgilenen bir kolu yoktur... biz buraya sığmıyoruz, yalnızca bir tür maskot gibi dışarıda tutuluyoruz'. (Duffy, 1981: 167). Bir başka kadın açıklıyor: 'Gittiğim kadınlar grubunda ben engelli bir jetonum.' (Begum, 1990).

Engelli kadınların feminist meselelerin sessiz izleyicileri olduğu düşünülmemelidir. Bir kadın sağlanabilecek katkıları açıklıyor:

Engelsiz kadınlar, engelli kadınlardan gerçek anlamdan üstesinden gelmeyi başaramadan önce öğrenmek zorunda kaldıkları fiziksel bedeninde yaşayan insan kadar önemli olmadığını; bir kadının önce insan, sonra kadın olduğunu; cinsiyetin her ikisinden de önemsiz olduğunu ve kendi kişisel gelişimine dürüstçe müdahil olan her kadının, farkında olsun ya da olmasın kadın hareketine katkı sağladığını öğrenebilirler;

Kadınların baskısının engelli kadınlar ve engelli olmayan kadınlar arasındaki paralellikleri ve farklılıkları öne çıkaran bazı özellikleri mevcuttur. Temel sorunlar her iki grup için aynı olabilir ancak engelliliğin etkisi anlamların veya etkilerin farklılık gösterebileceği anlamına gelmektedir. Kadınların pozisyonuna dair feminist bir anlayış geliştirme konusunda son derece önemli bir rol oynamış olan alanların bazılarını incelemeyi seçtim. Bunlar; tümü bize yaşamlarımızda toplumsallaşma sürecini anlama konusunda yardımcı olan toplumsal cinsiyet rolleri, beden imajı ve cinsiyettir. Üç ayrı alana bölme, yazma amaçları bakımından yapaydır; gerçekte, cinsiyet rolleri, öz imge ve cinsiyet birbiriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır; deneyimlerimizi belirlemek için birbirine temas eder ve böylece yaşamlarımızın ayrı yönleri olarak görülemez.

Toplumsal cinsiyet rolleri

Bir kadının rolü geleneksel olarak bir bakıcının rolüyle aynıdır; hayatının başından sonuna kadar büyük oranda kız evlat, eş ve anne olarak tanımlanır. Kadınlar aile kavramını, toplumsal olarak inşa edilen kadınlık rollerinin oluşturulup sürdürüldüğü baskıcı bir kurum olarak eleştirmişlerdir. Kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar mücadelesini en sert şekilde temsil edebilir (bakınız Barrett ve McIntosh, 1982). Kadınların geleneksel cinsiyet rollerine meydan okumak için yoğun bir mücadele vermiş olmalarına rağmen, söz konusu rollerin etkileri hâlâ güçlüdür ve bu nedenle bunların önemini küçümsemek mümkün değildir. Graham (1983:21) şöyle açıklar:

İster koca ve çocuklar, ister çekirdek ailenin dışındaki insanlar olsun, başkalarının bakımı önemsiz bir konu değildir. Daha ziyade, başarı sorularının sürekli gündeme getirildiği ve kadınların aslında başarısızlık nedeniyle 'hadım edilmiş' hissedebilirler.

Engelli kadınlar için, engellerimizin bahsi geçen geleneksel rolleri bile yerine getirmemizi engelleyeceğine dair otomatik bir varsayım söz konusu olacaktır.

Birçok kadın için, keskin bir şekilde öngörülen toplumsal cinsiyet rollerinin yokluğu büyük bir rahatlama kaynağı ve özgürleşme hissi olurdu ancak 'kadınlığın amaçları' olarak yorumlanabilecek olan şeye erişimi sürekli olarak reddedilmiş olanlarımız için söz konusu amaçlara ulaşmak gerçek bir başarı duygusu olabilir:

Kendimi, anne ve babamın sahip olamayacağımlı söyledikleri şeyleri yapmaya zorladım. 'Normal' bir kadın olduğumu ispatlamaya kararlıyım. Etrafa hava atmak için ısrarla en yakışıklı erkeği aradım ve bunu yapmayı bilinçli olarak planlamamış olsam da, 17 yaşındayken hamile kaldım; bu benim için son derece olumluydu. En gururlu olduğum anlardan birisi herkesin benim gerçek bir kadın olduğumu ve bedenimin normal bir kadın bedeni gibi çalıştığını görmesi için süpermarkette karnımı şişirerek gezdiğim zamandı. (Rouso, 1978: 159)

‘Hiçbir kadına ait olmayan yerde’ bir pozisyon işgal etmek ya (a) engelli kadınları ‘normallik’ nosyonlarına ulaşmak için çok geleneksel kadınsal rolleri seçmeye itebilir ya da (b) engelli kadınların, kişisel seçimden ziyade olması gereken bir süreç olarak geleneksel olmayan kadınsal rolleri seçmelerine neden olabilir. Ancak geleneksel olmayan rollerin eldeki tek seçenek olarak benimsendiğini varsayarken temkinli olmak gerekir. Kadınlık reçeteleri ile sınırlı kalmak istemeyen bazı engelli kadınlar da vardır ve onlara göre bir bekâr anne, bir kariyer kadını, lezbiyen bir ilişkide bir partner veya lezbiyen bir anne olmak, olumlu bir seçimdir.

Engelliliğin başlangıcından önce evlenmiş olan kadınlar genellikle geleneksel eş ve ev kadını rolüne yönelik algılanan tehdidin onarılması mümkün olmayan zarara yol açabildiğini görürler. Hannaford (1985:118) şöyle iddia eder:

Engelliliğin başlangıcından sonra evliliklerinde yıkım yaşayan kadınların sayısı erkeklerin dört katıdır. Bunun erkeklerin kendilerini ‘bakıcı’ rolünde görememelerinden kaynaklandığını düşünüyorum... erkek bu yeni durumu çoğunlukla kabul edilemez olarak görür ve terk eder. Bu bakış açısının ‘normal’ olduğu varsayımıyla, kadın ‘normallik’ hakkını, dolayısıyla kabul edilebilirliğini kaybetmiştir; erkek haklı görülen davranışlarından dolayı vicdan azabı yaşayacaktır. Bu belirsiz varsayımların baskısı altında, kadın genellikle kabul edecektir. Bunun sonucunda olumsuz bir öz imge ortaya çıkacaktır ve yaşam deneyimleri ve beklentileri buna göre düşecektir.

Eğer engelli kadınlar olarak geleneksel kadınlık rollerine uymazsak, aile gibi kurumlara giriş hakkı elde etme mücadelesi son derece zorlaşır, hatta imkânsız hale gelir. Her ne kadar bu kurumlar feministler tarafından baskıcı olarak görülse de, aileye karşı mücadele başından beri dışlananlarımız için farklı olabilir.

Engelli kadınlar olarak aile gibi kurumlara dair deneyimlerimiz geleneksel toplumsal cinsiyet rol ayrımlarının baskısından önemli ölçüde etkilenmektedir. Ya siyasi ya da kişisel nedenlerle geleneksel rollere anlam yüklememek için olumlu bir karar veririz ya da bizi ‘gerçek kadın’ olarak sınıflandıran isnatlara uymak için çok büyük bir mücadele veririz. Alternatif olarak, toplumun bizi reddetmesini kabul ederiz ve toplumsal yaptırımla dayatılan rollerin yasaklandığının farkına vararak değersizlik duygusu ve olumsuz bir öz imge ediniriz.

Öz imge

Öz imge, içimizde taşıdığımız içsel kavramdır. Kadın olarak öz imgemiz beden imgemizden önemli ölçüde etkilenir. Aslında birçok kadın için, öz imge beden imgesiyle aynı anlama gelmektedir. Bu, kadınların öncelikle fiziksel görünüşleriyle tanımlanmalarının doğrudan bir sonucudur. Beden imajı bedenlerimizin nasıl görünmesi ve davranması gerektiği konusunda aldığımız mesajlar tarafından belirlenir. Bu, kadınları gezegene erkekleri memnun etmek için konmuş süs eşyaları olarak gören bakış açısını desteklemek için erkekler tarafından inşa edilen cinsiyetçi bir kavramdır. Hâkim kadın imgesi, kadınların farklı ve bireysel özelliklerini kapsamamaktadır. Bunun yerine, çekici bir kadının genç, orta boylu, ince, engelsiz ve beyaz olması gerektiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla, siyah kadınlar, yaşlı kadınlar, kilolu kadınlar, fazla kısa boylu veya fazla uzun boylu kadınlar ve engelli kadınlar çekici değildir zira Batı toplumunda hâkim kadın imgesine uygun değildir.

'Engelli kadın' terimi hızlı ve kolay bir şekilde 'kusurlu kadın' terimiyle yer değiştirebilir. 'Kadınsal' çekiciliğe ve kendi temel beden fonksiyonlarıyla ilgilenme yeteneğine özel bir vurgu yapan bir toplumda, engelli kadınlar şiddetli darbeler alırlar. Bir engelli kadın şöyle yazıyor: 'Kendimi tıpkı ölü et gibi şekilsiz, büyük bir kütle olarak görüyorum (Carillo ve diğerleri, 1982: 26).

Engelli kadınlar her zaman işlev görmeyen ve genellikle 'normal' görünüm nosyonuna uymayan bedenlerde yaşarlar. Bunun, yaygın mükemmellik mitiyle uzlaştırılması özellikle zor olabilir:

Bedenimi kabul etmek ve iyileştirmek için çok uğraştım ancak bu, yenilginin kaçınılmaz olduğu bir mücadele. Güzel beden resimleri bombardımanına tutuluyorum; onlarla rekabet edemiyorum, dolayısıyla kusurlarımı saklamaya çalışıyorum (Morris, 1989: 61).

Kadınların gündelik yaşamına doğru yol alan sayısız güzellik imajı üzerinden, özellikler erkeklerden hayranlık toplamak ve onlar tarafından sevilme için belli bir görünüme sahip olmaları gerektiğine dair mesaj içselleştirilmiştir. Engelliliğin bazı yönleri bir kadın için fiziksel özelliklerini ve gündelik ihtiyaçlarını çekicilik kavramıyla bütünleştirmeyi zorlaştırabilmektedir:

Engelliliklerin birçoğu beraberinde çökmüş göğüsleri, ince bir göğüs kafesini ve kas yokluğundan ötürü gevşek bir dönüşü getirir... Engellilerin kusursuz, gösterişli bir fiziksel hareket, duruş sergileyememeleri ilişkiler 'piyasasında' büyük bir dezavantaj olabilir. (Campling, 1981: 17)

Kendimi cinsel olarak daha az çekici hissediyordum çünkü metal ve tekerleklerle kuşatılmış durumdaydım ve bedenim, mesanem ve bağırsaklarım üzerinde hiçbir şekilde kontrolüm yoktu. Her şey için yardıma ihtiyacım vardı ve erkeklerin nasıl beni cinsel olarak çekici bulabileceklerini göremiyordum. (Morris, 1989: 82)

Engelli kadınların kabul edilen veya beklenen görünüm standartlarına dair toplumsal algılara karşı çıkabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda, farklılıklarımız 'kusur' olarak etiketlenebilir:

Bedenimizin bir ya da daha fazla parçasını tedavi etme konusunda eğitim alan uzmanlar parçalanmış beden imgemize katkıda bulunmuştur. 'İyi' parçalarımıza ve 'kötü' parçalarımıza değer yargıları tahsis edilmektedir. Sağlık bir erdem, hastalıkta kötü ve çirkin olarak görülmektedir (Browne ve diğerleri, 1985: 246).

Bir kişinin görünümünün olumlu yönlerine çok az dikkat eden ve bedeni bir seks nesnesine indirgeme eğilimi olan engelli kadınlar bedenlerinin başkaları tarafından manipüle edilebilen ve kontrol edilebilen nesnelere olabildiğini çok erken öğrenirler (Boston Women's Health Book Collective, 1984).

Engelli olmak beni çok erken yaşlarda toplumdan benim nasıl görünmem gerektiği ve senin nasıl olman gerektiği hakkında aldığım mesajların farkına varmamı sağladı. Ayrıca doktorlar benim üzerimde sürekli araştırma ve inceleme yaptıkları için, bir nesne gibi görüldüğümü engelli olmayan kadınlardan daha çabuk öğrendim. Çıplak yürümek ve ardından onar (5 erkek doktor) bedenimi muayene ederken, bacaklarımı açıp kapatırlarken, oramı buramı kurcalayıp dürterken ve yorumlar yaparken paspasın üzerinde yatmak zorunda bırakıldım. Çocukluktan kadınlığa geçiş yaşlarındaydım. Kendime saygımı kaybetmeye başladım. (Campling, 1981: 10)

Eğer bir kadın kendi bedenine olan saygısını kaybederse ve boynuna asılı bir 'kusurlu ve arzu edilmeyen' etiketi gibi olumsuz mesajları içselleştirirse, bedeninin bir acı, utanç ve suçluluk hissi kaynağı olması şaşırtıcı değildir. Bu daha sonra onun vücuduna düşman olmasına ve bedeni üzerinde hiçbir şekilde kontrolü olmadığına inanmasına yol açabilir:

Bedeninizi düşman gibi görmenin sonuçlarından birisi, bir tür çözülmüdür. Çözülme kendisini, çok fazla soruna yol açtığı için, bir insanın kendi bedenine sahip olmadığı hissi yaşamayı biçiminde göstermektedir. Bir başkası bedeniyle ilgilenmek için çok fazla zaman harcadığın zaman görülebilir, dolayısıyla bedeni söz konusu başka kişiye devretmek çok kolaydır. Dolayısıyla öz-kavram ve cinsellikle ilgili çok önemli anlamlar ifade eden bir zihin-beden ayrımı görürüz. (Bogle ve diğerleri, 1981: 92)

Beden imgesinin kendimizi algıladığımız yol üzerinde derin bir etkisi vardır. Olumlu bir beden imgesi güven tesis etmeye ve özsaygıyı geliştirmeye yardımcı olabilir ve olumsuz bir imge ikinci sınıf olma, değersizlik ve yetersizlik hislerine yol açabilir.

Cinsellik

Cinsellik, cinsel davranışla ilgili geniş bir kişilik aralığıdır. Erkek üstünlüğüne meydan okumak ve kadınların erkekler tarafından nesneleştirilmesine itiraz etmek için, kadın hareketi kadınlar için kendi cinselliklerini tanımlama hakkı ve lezbiyenlere yönelik ayrımcılığın sonlandırılmasını talep etmiştir. Engelli kadınlar diğer kadınlarla aynı haklara sahiptir, ancak aynı amaçlara ulaşmak için almamız gereken yol daha uzun olabilir. Bir kadın yaşadığı ikilemi şu sözlerle açıklıyor:

Hayatımda çok ender olarak erkeklerin beni cinsel bir nesne olarak görmelerinden korktum, çünkü erkeklerin çoğu beni birçok kadını gördükleri gibi cinsel bir nesne olarak görmüyor ve ben BUNDAN çok memnunum!... Ancak keşke daha fazla kadın bana kendimi bir kadın gibi hissettirseydi. (Campling, 1981: 32)

Yakın tarihlere kadar, engelliler cinsiyetsiz gibi görülüyordu. Engelsiz dünya için, bu 'hasarlı' bedenlerin cinsel duyguları olabileceği görüşüyle boğuşmak zordu, cinsel davranışlarıyla ilgili aklı gelen tek şey 'sağlıksız, itici ve komik' olduğuydu (Greengross, 1976: 2).

Çocuklar, ergenlik sırasında çoğunlukla kendi cinsellikleriyle ilgili bir kavrayış geliştirir ve başkalarıyla ilişkilerini öngörür ve incelerler. Beden imgesi ve özsaygı genellikle bir çocuğun cinsel gelişimini etkiler. Olumsuz bir öz kavram edinmiş olan engelli bir kız çocuk için, bedeninin başkaları tarafından kontrolü ve manipülasyonu kendi cinselliğiyle ilgili duygularını ve kafasını karıştırabilir. Bir kadın yaşadığı kargaşayı şöyle anlatıyor: 'Cinsel kimliğim hakkında karışık duygular hissetmek yeterince zordu. Erkeklerle deneyim yaşayamamak üstüne tuz biber ekti ve kendimle ilgili şüpheye düşmeme sebep oldu.' (Rouso, 1978: 146).

Kadınların cinsel ihtiyaçlarının kabul edilmesini tetiklemeye yönelik hareketlere rağmen, hâlâ engelli kadının ihtiyaçlarının mevcut olmadığı veya ikinci planda olduğuna dair bir nosyon vardır. Jinekologuna tatmin edici cinsel ilişki yaşayıp yaşayamayacağını soran spina bifida'lı (ayrık omurga) genç ergen bir kadın, şu cevabı alır: 'Endişelenme tatlım, vajinan bir erkeği tatmin edecek kadar sıkı'. (Fine ve Asch, 1988: 21). Görünüşe göre Greengross engelli kadınların cinsel ihtiyaçlarının y mevcut olmadığı ya da ikinci planda olduğunu şunları yazarak onaylamaktadır: 'kadınların erkekler gibi yalnızlığın bazı acılarından mustarip olduğuna şüphe yok ve cinsel ihtiyaçları da erkeklerinki kadar olmasa da hiç kuşkusuz vardır' (Greengross, 1976: 110). Böyle bir yaklaşım, engelli kadınların cinselliğini ciddi bir şekilde görmezden gelir. Kadınların cinsel ihtiyaçlarının erkeklerinkinden daha az olduğunu gösteren herhangi bir kanıt yoktur (Coveney ve diğerleri, 1984).

Birçok engelli kadının toplumsal fırsatlardan ve istihdam olanaklarından mahrum olması; özellikle kadın ebeveynleriyle birlikte yaşıyorsa, ilişki kurma ve sürdürme konusundaki zorlukları ağırlaştırabilir.

Anne ve babanızla yaşıyorsanız, kişisel ilişkiler zor olabilir... Hele benim gibi ayrı yaşayabileceğiniz, çalışabileceğiniz ve bağımsız seyahat edebileceğiniz bir yaştaysanız, durum çok sinir bozucu olabiliyor. Anne ve babalar aşırı korumacı olabiliyorlar. (Campling, 1981: 17)

Birçok anne baba için çocuklarının seksüel varlıklar oldukları gerçeğiyle yüzleşmenin zor olduğu düşünüldüğünde, kız çocuğun engelli olduğu durumda anne-babaların çocuklarının cinsel kimliğini kabullenmeyi özellikle zorlaşmaktadır. Eğer bir kız evlat görünüşte 'hasarlı' bir bedene veya zihne sahipse, anne-babalar herhangi bir kişinin onu neden çekici bulabileceğini göremeyebilirler. Dolayısıyla, genellikle engelli kızlarına olumsuz tutumlar iletirler ve herhangi bir seksüel gelişimi engellerler (Bakınız Rouso, 1978; Greengross, 1976; Campling, 1981: 80).

Bir ergen olarak, erkeklerin tekerlekli sandalyedeki bir kıza diğer kızlarla aynı şekilde davranmadığını fark ettim. Bu sırada annem bana yardımcı olmadı; bana manevi ilişkiler aramam gerektiğini çünkü benden hoşlanır gibi görünen bir erkeğin sapık olması gerektiğini söyledi.

Erkekler bazen engelli kadınları edilgen buldukları ve onların cinsel taleplerine yanıt verme ihtimallerinin daha fazla olduğunu düşündükleri için engelli kadınları cazip bulabilirler. Kendi cinsel ihtiyaçlarını tanımlayan ve bir ilişkide eşit taraflar olarak görülen kadınlar tarafından tehdit edilen veya gözdağı verilen erkekler, dikkatlerini daha güçsüz bir konumda görünen kadınlara yöneltebilirler. Böylece, erkekler güçlerini engelli kadınlar, siyah kadınlar veya bekâr anneler gibi toplumun en güçsüz kesimleriyle ilişki kurarak gösterebilirler.

Engelli kadınlar insanların cinsel tatmin elde etmeyi bekleme biçimlerinin ortodoks nosyonlarına karşı çıkabilirler. Örneğin, heteroseksüel ilişkilerde benimsenen misyoner pozisyonu birçok engelli kadın için (ve engelli olmayan kadınlar için de) hiç uygun olmayabilir. Kirsten Hearn şöyle yazıyor:

Farklı engellilik biçimleri olan farklı kadınların cinsellik öncesinde, sırasında ve sonrasında farklı ihtiyaç ve yetenekleri vardır. Bazılarımız yalnızca belli pozisyonlarda yatabilirler veya bedenlerinin farklı bölgelerini kullanmaya mecbur olabilirler. Bazılarımızın diğerlerinden daha fazla gücü ve enerjisi vardır. (McEwen ve O'Sullivan, 1988: 50)

Engelli kadınlar tarafından cinsel tatmin elde etmek için kullanılan çeşitli yöntemler, bütün kadınlar için olumlu bir adım olarak görülmelidir zira bize cinsel ihtiyaçlarımızın en duyarlı şekilde nasıl karşılanabileceğine karar verme olanağı verir.

Bazen engelli kadınların ilişki yaşamalarına veya evlenmelerine izin verilen erkek tipleriyle ilgili keskin kurallar vardır:

Engelli, kendi türünden biriyle evlenebilir ve mutlu ya da mutsuz bir şekilde yaşayabilir. Toplum, kendisini sıkıntıya sokmadığı müddetçe mutlu ya da mutsuz olmalarıyla ilgilenmez. 'Normal' dünya ile engelli dünya arasında 'kırılmaz cam gibi görünmez, sert ve soğuk' bir duvar yükselir. (Shearer'da Judith Thunem, 1981: 84).

Greengross şöyle iddia eder:

Engelli olmayan bir kişi ile sakat bir kişi arasında bir evliliğe ilişkin başlıca sorun, motivasyon sorunudur. Şu acımasız ve kaçınılmaz sorunun sorulmasını gerektirir: 'Normal bir insan neden muhtemelen ömür boyu bakmak zorunda kalacağı birinin yükünü omuzlasın ki? Birçok 'normal' insan bu tür bir evlilik yaptıkları zaman eşitiyle değil, çocuk gibi muamele etmek istediği bir kişiyle evlenir. (1976: 29)

Bu tür bir tutum yalnızca küstah değil, aynı zamanda çok inciticidir. Hatalı bir şekilde bir engelli kadının edilgen, çaresiz ve yük olduğunu varsayar. Engelli kadınların bu şekilde ısrarla görmezden gelinmesi, engelli olmayan bir insanla ilişki yaşarsak başka insanlardan sürekli olarak olumsuz tepkiler alıyoruz:

Bana onun ne kadar mükemmel olduğunu ve benim ne kadar şanslı olduğumu söylediler. Bu özgüven bakımından harika... Satır arasında söylenen ise sizin gibi istenmeyen birisiyle birlikte olduğuna göre muhteşem biri/bir aziz olduğu. Siz (engelli) bir kurumda terk edilmiş bir şekilde yalnız kalmadığımız için şanslısınız. Kimse onun ne kadar şanslı olduğunu (bu düşünülemez bile) veya açıkça ona aldığımız kadar verebildiğiniz için sizinle birlikte olduğunu söylemedi. O halde bu, akıl almaz bir düşünce, öyle değil mi? Neticede ben ENGELLİ İNSANLARDAN yalnızca birisiyim. (Campling, 1981: 50)

Fine ve Asch (1988) erkeklerin yalnızca görsel olarak çekici olmayıp aynı zamanda bir ev kadını ve eş olarak rollerinde işlevsel olan kadınları istemeleri engelli kadınların böyle bir rolü yerine getiremeyeceği yönünde bir algı olması anlamına geldiğini iddia etmektedir.

Toplum heteroseksüel ilişkiler etrafında organize edilip yapılandırılrsa da, engelli kadınların tamamının evlilik ve annelik için çabaladığı varsayılmamalıdır. Heteroseksüel ilişkileri reddetmeyi seçmiş olan engelli kadınlar vardır ve bunlardan bazıları lezbiyen anne olmaya karar vereceklerdir. Ancak lezbiyen olarak yaşadıkları deneyimler son derece yalıtıcı olabilmektedir.

Burada gerçekten konuşabileceğim kimse yok. Sosyal hizmetler görevlilerinden veya merkezdeki diğer kişilerden bahsetmiyorum. Toplumdan soyutlanıyorum... Yıllar önce birisine söylemiştim... Bana bununla ilgili tedavi görebileceğimi söyledi. Bunu istemiyorum, beynime müdahale edilmesini istemiyorum, bu olmadan da yeterince sorunluyum zaten. (Gemma, 1989)

Lezbiyen eşimle beraber yaşamaya geldiğim zaman eşcinsel ve engelli olmaktan ötürü kendimi biraz tuhaf hissettim... Onunla birlikteyken rahattım tabii, ancak başka lezbiyenlerle görüşürken kendimi utangaç hissettim, beni cinsiyetsiz gibi gördüklerini, 'nasıl bizim gibi eşcinsel olabilir' diye düşündüklerini düşündüm. Heteroseksüellerin arasına girdiğimde, cinsiyetsiz gibi görüldüğümü hissetmiyordum. Böyle düşünüyorum çünkü ben heteroseksüel kadınları cinsel anlamda edilgen, lezbiyenleri ise eşitlerim olarak görüyorum. (Campling, 1981: 86)

Engelsiz lezbiyenler bize bakıyorlar ve gidiyorlar, 'Hıh, bunun sorunu ne?' (McEwen ve O'Sullivan, 1988: 50).

Bazı engelli lezbiyenler lezbiyen topluluğunun, heteroseksüel topluluğun değerlerinden ve beklentilerinden birçoğunu benimsemiş olduğunu iddia eder. Kirsten Hearn şöyle yazıyor: 'Lezbiyenlerin ince, çevik, simetrik bir bedene ne derece önem verdiğini fark etmek için yapmanız gereken, diskoya gitmek' (McEwen ve O'Sullivan, 1988: 50). Hem homoseksüel hem de heteroseksüel topluluk içinde, engelli kadınlar, engelli olmayan çağdaşlarımızla aynı opsiyonlara erişmek için mücadele etmişlerdir. Ne yazık ki, reddedilen cinselliğimiz ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden dışlanmamız bizi erkeklerin cinsel şiddeti tehdidinden veya bu şiddetin hayata geçirilmesinden muaf tutmadı:

Erkek kardeşinin en yakın arkadaşı onu düzenli olarak taciz etmeye başladığı zaman Maria 12 yaşındaydı. Maria, tekerlekli sandalyesine ulaşamayacağı bir durumda, yataktayken ona saldırdı. Taciz eden erkek on sekiz yaşındaydı ve güçlüydü; direnme şansı yoktu. (Matthews, 1983: 72)

Bedenlerimizin itici ve ikinci sınıf nötr bir nesne olduğu fikirlerinin bombardımanı altında kalmışsak, engelli kadınlar olarak cinsel istismara ve tacize daha açık olabiliyoruz. Cinsel gelişimin kabul edilmemesi bizi istismara açık hale getiriyor:

14 yaşında engelli bir genç kadına öğretmeni tarafından tecavüz edilmişti. Onu okşamıştı ve onunla ilişkiye girmişti. Herhangi bir cinsellik eğitimi veya belirgin değer tanımları olmadığı, buna boyun eğmek zorunda olmadığını bilmediği için, bu durum öylece devam etti. Bu bir tecavüzdür. Bu bir zorlamadır. Kadınlar olarak bize edilgen olmamız öğretildi. Ancak çok küçük yaştan itibaren veya doğduğunuzdan itibaren engelliyseniz, bu edilgenlik engelli olmanın anlamıyla ve engelli kişinin rolüyle bütünleşir. (Bogle ve diğerleri, 1951: 102)

İlk cinsel deneyimim zorlamayla oldu, ancak bana bunu bir daha kimsenin yapmayacağını düşündüm, şimdi daha iyi anlıyorum. Bu bir tecavüzdü. (Bogle ve diğerleri, 1951: 102)

Bir engelli kadının hiçbir zaman cinsel ilişkileri olamayacağına dair algı tecavüzün gerekçesi olarak kullanılmıştır. Bir tecavüzcü şöyle demiştir: ‘Ona başka hiç kimsenin vermek istemeyeceği bir şey vermek istemiştim.’ (Bogle, ve diğerleri, 1981: 102).

Disability Rag (1986) ve Galler (1984) felçli kadınların tecavüze uğradıklarını bildirdikleri zaman görmezden gelindikleri olayları rapor etmiştir. Cinsel şiddetin etkileri bütün kadınlarda ciddi psikolojik ve toplumsal sorunlara neden olabilir. Ancak cinsiyetsiz olarak algılanırsak ve tecavüze uğradığımızı bildirdiğimizde bize inanılmazsa, engelli kadınlar olarak karşı karşıya kaldığımız sorunlar daha da büyüyebilir. Fiziksel ve finansal bağımlılığımız nedeniyle tuzağa düşürüldüğümüz zaman, sömürü veya istismar ilişkilerini terk etmek bizim için daha zordur.

Engelli kadınlar olarak, bize edilgen bağımlılık reçetesi veriliyor. Nötrleştirilmiş cinselliğimiz, olumsuz beden imgesi ve sınırlandırılmış toplumsal cinsiyet rolleri kadınların yaşamlarını biçimlendiren süreç ve prosedürlerin doğrudan bir sonucudur.

Sonuç

Engelli kadınlardan bahsederken, engelli olmayan kadınlarla aynı umutları, farklılıkları, kaygıları, korkuları ve diğer duyguları olan kadınlardan bahsediyoruz. Yaşadığımız baskı engelli olmayan kız kardeşlerimizin karşılaştığı baskıyla aynıdır ancak bazı yönleri bizim gündelik yaşamlarımıza daha da büyüyerek yansır, başka yönleri ise toplum içinde engelli insanlar olarak durduğumuz konuma uygun bir şekilde biçim değiştirir. Engelli kadınlar için ‘bizi hareketsiz hale getiren farklı olmak değil, sessiz kalmaktır. Kırılması gereken o kadar çok sessizlik var ki’ sözünün doğruluğundan şüphe yoktur (Lorde, 1980: 15).

‘Özel olan siyasaldır’ feminist ilkesini uygulayarak, engelli kadınların hem cinsiyetçi hem de engellilere karşı ayrımcı olan bir toplumda nasıl yanlış yere konduğunu ve hoş görüldüğünü gösterdim. Feminist analizin bazı yönleri, özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, öz imge, cinsiyet ve toplumsallaştırma kavramları, deneyimlerimizi öne çıkarmak için kullanılmıştır. Böyle bir analiz üzerinden, engelli kadınların kaygılarının, ihtiyaçlarının, dileklerinin ve arzularının feminist hareketin merkezinde nasıl etki yarattığı göstermek mümkün olmuştur, yine de sesimiz çoğunlukla duyulmuyor.

Feminist hareket, düşünme biçimini engelli olmayan kadınların ihtiyaçlarıyla sınırlamıştır. Kadınlar arasında ayrımcılıkla başa çıkmanın zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır, dolayısıyla birçok kadın, özellikle engelli olanlarımız görmezden gelinmektedir. Feminizmin, acil olarak ayrımcılık meselesini ele alması gerekmektedir ve bunu yaparken engelli kadınların deneyimlerinden öğrenmek zorundadır. ‘Özel olan siyasaldır’ söyleminin yalnızca seçilmiş bir grup kadının, yani beyaz, engelli olmayan, heteroseksüel kadınların deneyimlerini analiz etmek amacıyla kullanılmaması, farklı bir kadın grubunun ihtiyaçları ve dilekleriyle bütünleştirmek için deneyimleri anlamının ötesine geçmesi önemlidir. Charlotte Bunch şöyle açıklıyor: ‘Koalisyon bir yana, politik analiz ve eylemin temeli olarak yalnızca algılarımıza bağlı kalamayız. Feministler bunun ötesine geçerek kadınların yaşamlarının farklılığından öğrenerek kişisel deneyimlerimizin sınırlarını zorlamalıdır (McEwen ve O’Sullivan, 1988: 290’dan alıntılanmıştır).

Bu makalede, engelli kadınların deneyimlerini çevreleyen sessizliklerden bir bölümünü kırmaya çalıştım. Şimdi feminist hareketin deneyimlerimizden öğrenmek ve kız kardeşlik ayrımını yansıtan bir hareket geliştirmek için engelli kadınlarla açık bir diyalog içine girmesi gerekmektedir. Feminist deneyimin temel bir parçası ve feminist hareketin kilit bir bileşeni olarak, engelli olmayan feministlerin deneyimlerimizi anlamaları ve ihtiyaçlarımızı, dilek ve arzularımızı kabul etmeleri son derece önemlidir.

Engelli bir kadının perspektifinden yazdığım bu yazıyı yalnızca; feminist hareketin, engelli kadınların tam ve eşit katılım hakkına sahip olduklarını kabul etmek zorunda olduğunu vurgulayarak sonuçlandırabilirim. Ancak ‘bundan kastım yalnızca acıma veya utanç veya geçmişte tarafımızdan ana hatlarıyla çizildiği gibi düş bir erişim değil; kız kardeşliğin uygun, sevilebilir ve çok değerli üyeleri olduğumuzun kabulüdür.’ (Kirsten Hearn, McEwen ve O’Sullivan, 1988: 53’ten alıntılanmıştır).

Notlar

Nasa Begum, engelli Asyalıların ihtiyaçlarını ve dileklerini araştırmaktadır. Bundan önce, yerel bir resmi kadın biriminde politika danışmanı olarak çalıştı. Kişisel ve mesleki olarak, engelli hakları, kadınlar ve ırk alanlarında aktif mücadeleye vermeye devam etmektedir.

Kaynakça

BARRETT, M. ve MCINTOSH, M. (1982) *The Anti-Social Family (Anti-sosyal Aile)* Londra: Verso.

BECKER, E. F. (1978) *Female Sexuality after Spinal Cord Injury (Omurga Yaralanması Sonrasında Kadın Cinselliği)* Illinois: Accent Special Publications.

BEGUM, N. (1990) *The Burden of Gratitude (Minnetarlık Yüğü)* University of Warwick and SCA (Educational).

BOGLE, J. ve diğerleri (1981) 'Women's issues: a panel discussion' ('Kadın meseleleri: bir panel tartışması) **BULLARD ve KNIGHT**'ta.

BOSTON WOMEN'S HEALTH BOOK COLLECTIVE (1984) *The New Our Bodies Ourselves (Yeni Bedenlerimiz, Kendimiz)* New York: Simon & Schuster.

BROWNE, S. ve diğerleri (1985) editörler, *With the Power of Each Breath (Aldığımız Her Nefesin Gücüyle)* San Francisco: Cleis Press.

BULLARD, D. ve KNIGHT, S. (1981) editörler, *Sexuality and Physical Disability (Cinsellik ve Fiziksel Engellilik)* St Louis: C.V. Mosby Co.

CAMPLING, J. (1981) editör, *Images of Ourselves (Kendimize Dair İmgelerimiz)* Londra: Routledge & Kegan Paul

CARRILLO, A. ve diğerleri (1982) *No More Stares (Dik Dik Bakışlara Son)* Berkeley: Disability Rights Educational Defences Fund Inc.

COOK, L. ve ROSSETT, A. (1975) 'The sex role attitudes of deaf adolescent women and their implications for vocational choice' (İşitme engelli ergen kadınların cinsiyet rol tutumları ve bunların meslek seçimindeki anlamları) *American Annals of the Deaf* Cilt 20: 341-5.

COOTE, A. ve CAMPBELL, B. (1987) *Sweet Freedom (Tatlı Özgürlük)* Oxford: Basil Blackwell.

COVENEY, L. ve diğerleri (1984) *The Sexuality Papers (Cinsellik Çalışmaları)* Londra: Hutchinson.

CREEK, M. ve diğerleri (1987) *Personal and Social Implications of Spinal Cord Injury (Omurga Yaralanmalarının Kişisel ve Toplumsal Anlamları)* Eltham: Thames Polytechnic.

DEEGAN, A. ve BROOKS, N. (1985) editörler, *Women and Disability: The Double Handicap (Kadınlar ve Engellilik: Çifte Sakatlık)* New Brunswick: Transaction Books.

DISABILITY RAG (1986) 'Care that Kills', *Disability Rag*, Cilt 7, Sayı 6: 9-10.

DUFFY, L. Y. (1981) ... All things are possible'da (**Her Şey mümkündür**), M. I., A. J. Garvin ve Ortakları.

FINCH, J. ve GROVES, D. (1988) editörler, *Caring: a Labour of Love (Bakım: Bir Sevgi Emeği)*. Londra: Routledge & Kegan Paul.

FINE, M. ve ASCH, A. (1985) 'Disabled women: sexism without the pedestal' (**Engelli kadınlar: dayanaksız cinsiyetçilik**) **DEEGAN ve BROOKS**'ta.

- (1988) editörler, *Women with Disabilities - Essays in Psychology, Culture and Politics (Engelli Kadınlar - Psikoloji, Kültür ve Politika Denemeleri)* Philadelphia: Temple University Press'te

FINKEL ve diğerleri (1981) 'Sexuality and attendant care: a panel discussion' (**Cinsiyet ve dikkatli bakım: bir panel tartışması**) **BULLARD ve KNIGHT**'ta.

FISHER, S. (1973) *Body Consciousness (Beden Bilinci)* Englewood Cliffs: Prentice Hall.

FOX, G. (1980) 'The mother-adolescent daughter relationship as a sexual socialization structure: A research review' (**Bir cinsel toplumsallaşma yapısı olarak anne-ergen kız ilişkisi: Bir araştırma incelemesi**) *Family Relations* Cilt 29: 21-8.

FRIEDMAN, G. (1980) 'The Mother-Daughter Bond' (**Anne-Kız Bağı**) *Contemporary Psychoanalysis* Cilt 16, Sayı 1: 90-7.

- GALLER, R.** (1984) 'The myth of the perfect body' (**Mükemmel beden miti**) VANCE'ta.
- GRAHAM, H.** (1983) 'Caring: A labour of love (**Bakım: Bir Sevgi Emeği**), FINCH ve GROVES'ta.
- GEMMA** (1979) *Bülten Sayı 7*.
- (1989) *What's the Use of her Coming, She Can't Dance* (**Gelse Bile Ne İşe Yarar, Dans Edemez**) Londra: Gemma.
- GREENGROSS, W.** (1976) *Entitled to Love* (**Sevme Hakkı**) Guildford: National Marriage Guidance Council (**Ulusal Evlilik Rehberliği Konseyi**), National Fund for Research into Crippling Diseases (**Sakat Bırakan Hastalıkları Araştırma Amaçlı Ulusal Fon**) ile işbirliği içinde.
- GROTHAUS, R.** (1985) 'Abuse of women with disabilities' (**Engelli kadınların istismarı**) BROWNE ve diğerleri (1985)'te.
- HANNAFORD, S.** (1985) *Living Outside Inside* (**İçerideyken Dışarıda Yaşamak**) Berkeley: Canterbury Press.
- LANCASTER-GAYE, D.** (1972) editör, *Personal Relationships, the Handicapped and the Community* (**Kişisel İlişkiler, Engelliler ve Toplum**) Londra: Routledge & Kegan Paul.
- LANDIS, C. ve BOLLES, M.** (1942) *Personality and Sexuality of the Physically Handicapped Woman* (**Fiziksel Engelli Kadınların Kişiliği ve Cinselliği**) New York: Hoeber.
- LORDE, A.** (1985) *The Cancer Journals* (**Kanser Dergileri**) Londra: Sheba Feminist Publishers.
- MATTHEWS, G.** (1983) *Voices from the Shadows - Women with Disabilities Speak Out* (**Gölgelerden Gelen Sesler - Engelli Kadınlar Yüksek Sesle Konuşuyor**) Toronto: The Women's Press.
- MCEWEN, C. ve O'SULLIVAN, S.** (1988) *Out the Other Side: Lesbian Contemporary Writing* (**Diğer Tarafın Dışında: Çağdaş Lezbiyen Yazını**) Londra: Virago.
- MORGAN, M.** (1972) 'Attitudes of society towards sex and the handicapped' (**Toplumun cinselliğe ve engellilere karşı tutumları**) LANCASTER-GAYE'de.
- MORRIS, J.** (1989) editör, *Able Lives* (**Engelsiz Yaşamlar**) Londra: The Women's Press.
- ROMANO, M.** (1978) 'Sexuality and the disabled female' (**Cinsellik ve engelli kadınlar**) *Sexuality and Disability* Cilt 1, Sayı 1: 27-33.
- ROUSSO, H.** (1978) 'Daughters with disabilities: defective women or minority women?' (**Engelli kız evlatlar: kusurlu kadınlar mı, azınlıktaki kadınlar mı?**) FINE ve ASCH (1988)'de.
- SHARPE, S.** (1976) *Just Like a Girl* (**Bir Kız Gibi**) Harmondsworth: Penguin.
- SHEARER, A.** (1981) *Disability Whose Handicap* (**Engellilik Kimin Sakatlığı**) Oxford: Basil Blackwell.
- SMART, C. ve SMART, B.** (1976) *Women, Sexuality and Social Control* (**Kadınlar, Cinsiyet ve Toplumsal Kontrol**) Londra: Routledge & Kegan Paul.
- SUTHERLAND, A.** (1981) *Disabled We Stand* (**Katlandığımız Engelliler**) Londra: Souvenir Press.
- UNION OF PHYSICALLY IMPAIRED AGAINST SOCIETY (UPIAS)** (1981) *Disability Challenge* Sayı 1, Mayıs 1981'den Editoryal.
- VANCE, C.** (1984) *Pleasure and Danger* (**Keyif ve Tehlike**) Londra: Routledge & Kegan Paul.

GALLER, R. (1984) 'The myth of the perfect body' in VANCE.

